

„Wychowanie w Rodzinie” t. XIX (3/2018)

nadesłany: 29.11.2018 r. – przyjęty: 18.01.2019 r.

Małgorzata PROKOSZ*

Prospołeczność dzieci i młodzieży w rodzinie

The pro-community of children and young people in the family

Streszczenie

Działanie na rzecz innych ludzi w czasach naznaczonych indywidualizacją i domocentryzmem wydaje się zadaniem abstrakcyjnym. Rodziny wychowują swoje dzieci najpierw na dobrych uczniów, ale później motywują je ku karierze, lepszym zarobkom i prestiżowi. W niniejszym tekście podjęto próby odpowiedzi na pytania: Czy polskie rodziny kształtują w swoich potomkach prospołeczność? Czym ona się przejawia w ich domach? Jak można ją rozwijać?

Cel: W artykule skoncentrowano się na zjawisku prospołeczności w odniesieniu do definicji, klasyfikacji, motywów i uwarunkowań rozwoju.

Metoda: W badaniu wykorzystano analizę literatury przedmiotu.

Rezultaty: Opracowanie teoretyczne (definicje, klasyfikacje, motywy i uwarunkowania rozwoju) uzupełniono o wskazanie możliwości wspierania prospołeczności dzieci i młodzieży w rodzinie z uwzględnieniem relacji interpersonalnych oraz współuczestniczenia w życiu religijnym i przestrzeni wirtualnej.

Wnioski: Prospołeczność jest obecna w życiu polskich rodzin – w ich codzienności oraz we wspólnotach religijnych. Jej kształtowaniu pomagają wykorzystanie nowoczesnych technologii informacyjnych. W związku z tym większa uwaga domowników powinna być kierowana na współczesne umiejętności interperso-

* e-mail: mprokosz@wp.pl

Instytut Pedagogiki, Wydział Nauk Historycznych i Pedagogicznych, Uniwersytet Wrocławski, ul. Dawida 1, 50-527 Wrocław, Polska. ORCID: 0000-0001-7135-1455

nalne i możliwości technologiczne, w których działanie na rzecz innych może się realizować.

Słowa kluczowe: prospołeczność, rodzina, dzieci, młodzież, wzmacnianie zachowań prospołecznych

Abstract

Acting on behalf of other people in times marked by individualization and domocentrism seems to be an abstract task. Families raise their children firstly as good students, but then motivate them to a career, better earnings and prestige. This text tries to answer the questions: Do Polish families form pro-community in their descendants? What does it manifest itself in their homes? How can it be developed?

The aim: The article focuses on the phenomenon of pro-community with regard to definitions, classifications, motives and development conditions.

Method: The study used the analysis of the subject literature.

Results: The theoretical elaboration (definitions, classifications, motives and developmental conditions) has been supplemented with an indication of possibilities of supporting pro-community of children and youth in the family, taking into account interpersonal relations and participation in religious life and virtual space.

Conclusions: The community is present in the life of Polish families – in their everyday life and in religious communities. It is shaped by the use of modern information technologies. Therefore, greater attention of the members of the household should be focused on contemporary interpersonal skills and technological possibilities, in which action for the benefit of others can be realized.

Keywords: pro-community, family, children, youth, strengthening pro-community behaviours

Wprowadzenie

W procesie wychowania rodzice są pierwszymi dorosłymi, których dziecko bacznie obserwuje, od których przejmuje nawyki oraz uczy się, jak powinno się zachowywać. To oni pokazują dziecku, co jest dobre, a co złe – stają się głównymi autorytetami w zakresie wiedzy o otaczającym świecie. Rodzice chcą przekazać swoim dzieciom najcenniejsze wartości, dlatego starają się postępować w sposób społecznie pożądanym, by wprowadzić w ten sposób w życie dziecka zachowania prospołeczne. Zdarza się jednak, że dzieci są zbyt często nagradzane za właściwe (na przykład prospołeczne) reagowanie. W efekcie mogą przyzwyczaić się do tego, że

za każdy akt pomocy zostaną docenione, przez co niesienie pomocy stanie się dla nich formą uzyskiwania korzyści i tylko wzmoże działania czysto egoistyczne. Jeśli jednak, jak twierdzi David Clarke, dziecko jest wychowywane przez rodziców, którzy nie egzekwują swoich poleceń i nie nagradzają społecznie pożądaných zachowań, może wyrosnąć na osobę z zaburzeniami, antyspołeczną, agresywną¹. Joanna Różańska-Kowal wskazuje, że „częsty brak reakcji rodziców może wpływać osłabiająco na gotowość do zachowań prospołecznych i wzmacniająco na gotowość do zachowań antyspołecznych”². Z uwagi na znaczący wpływ przykładu rodziców na wychowanie prospołeczne dzieci można stwierdzić, że brak zaangażowania społecznego opiekunów prawdopodobnie przyczyni się do niepojawienia się u dziecka takiej formy aktywności. W wielu rodzinach kładzie się nacisk wyłącznie na karierę edukacyjną (zawodową) dzieci i młodzieży³, stąd istnieje ryzyko, że w wielu domach poprzez intensywną pracę nad własnym rozwojem i nastawienie na osiąganie indywidualnych, szkolnych sukcesów zostanie zatracona idea dobroczynnej pomocy drugiemu człowiekowi. Na nieprawidłowy rozwój zachowań prospołecznych wpływają również „konfliktowe motywy związane z kosztem czynności prospołecznej”⁴. Janusz Reykowski za źródła kosztów tych czynności uważa: „wysiłek związany z wykonaniem danej czynności [...]; możliwość utracenia satysfakcji wskutek podjęcia celu pozaosobistego [...]; możliwość poniesienia straty lub szkody materialnej”⁵. Wymienione przykłady należą do grupy obaw, które – w razie pojawienia się – mogą opóźnić bądź wyeliminować czynności prospołeczne. Podejmowanie decyzji związanych z niesieniem pomocy nie zawsze musi być jednak związane z panującymi normami, ale może być zależne od tego, w jaki sposób została ukształtowana ludzka osobowość. Hans-Werner Bierhoff wyróżnił cechy osobowości altruistycz-

¹ D. Clarke, *Zachowania prospołeczne i antyspołeczne*, tłum. M. Bianga, GWP, Gdańsk 2005, s. 134.

² J. Różańska-Kowal, *Motywacja zachowań prospołecznych i antyspołecznych nieletnich*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2010, s. 157.

³ E. Mianowska, *Strategie społecznego uczestnictwa młodzieży*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2008, s. 212.

⁴ J. Reykowski, *Motywacja, postawy prospołeczne a osobowość*, PWN, Warszawa 1986, s. 347.

⁵ Tamże, s. 347–348.

nej, do których zaliczył: silne wewnętrzne umiejscowienie kontroli, wiarę w „sprawiedliwy świat”, poczucie odpowiedzialności społecznej, a także zdolność do empatii oraz mniej egocentryczne nastawienie⁶. Z kolei Geoffrey Maruyama wraz ze współpracownikami w 1982 r. wykazali, że „jeśli daną osobę uczyni się osobiście odpowiedzialną, to prawdopodobieństwo udzielenia przez nią pomocy wzrośnie”⁷. Wynika z tego, że zwracanie się personalnie do danej osoby, powierzanie jej konkretnych zadań, stawianie jasnych wymagań częściej przyniesie oczekiwany efekt, aniżeli wydawanie bezosobowych poleceń. Podział zadań czy kompetencji zwiększa prawdopodobieństwo, że dziecko lub młody człowiek wywiąże się ze swoich obowiązków, a przy tym poczuje się doceniony, wyróżniony. Dzięki temu zwiększają u niego motywacja, poczucie własnej wartości oraz chęć pomagania. Bogusław Milerski i Bogusław Śliwerski uważają, że

warunkiem ich [zachowań prospołecznych] pojawienia się jest odpowiednie zinterpretowanie sytuacji: dostrzeżenie (cudzej) potrzeby, uznanie, że potrzeba ta da się zaspokoić, [następnie] uznanie własnej odpowiedzialności, ocena kosztów pomocy⁸.

Zdarzają się jednak sytuacje nagłe, gdy młody człowiek nie ma czasu na stopniowe analizowanie sytuacji i zastanawianie się, czy niesienie pomocy w danej chwili jest dla niego opłacalne, czy też wręcz przeciwnie. Bywa też tak, że rodzina po prostu nie nauczyła takiego zachowania.

Czy zatem polskie rodziny kształtują w swoich potomkach prospołeczność? Czym prospołeczność tak naprawdę jest? Co motywuje dzieci i młodzież do działań na rzecz innych? Czym prospołeczność przejawia się w środowisku domowym? Jak można ją rozwijać? Odpowiedzi na te pytania stanowią treść niniejszego opracowania.

⁶ D. Clarke, *Zachowania prospołeczne...*, dz. cyt., s. 64.

⁷ G. Maruyama, S. C. Fraser, N. Miller, *Personal responsibility and altruism in children*, „Journal of Personality and Social Psychology” 1982, vol. 42, nr 4. Cyt. za: D. Clarke, *Zachowania prospołeczne...*, dz. cyt., s. 65.

⁸ B. Milerski, B. Śliwerski (red.), *Zachowania prospołeczne*, [w:] *Pedagogika*, PWN, Warszawa 2000, s. 280.

Definicje zachowań prospołecznych

Według Daniela Batsona zachowania prospołeczne to „szeroki zakres zachowań – takich jak pocieszanie, dzielenie się czy wspólna praca – mających na celu przyniesienie korzyści jednej osobie lub wielu osobom innym niż my sami”⁹. Natomiast Elżbieta Potempska i Grażyna Sobieska-Szostakiewicz określają zachowania prospołeczne jako „umiejętności współżycia z ludźmi”¹⁰. Z kolei Janusz Reykowski definiuje zachowania prospołeczne jako „szczególną formę czynności adaptacyjnych, które nie służą bezpośredniemu zabezpieczeniu działającego osobnika, lecz służą innym osobnikom, bądź też grupie jako całości”¹¹. Jego zdaniem czynności prospołeczne są „zorganizowane tak, aby podtrzymać, chronić lub rozwijać interes innych osób”, tak zwanych obiektów społecznych¹². Reykowski podkreśla, że bez ukierunkowania swojego działania na rzecz innych osób nie można mówić o postawie prospołecznej. Auguste Comte tłumaczy, że są to zachowania ukierunkowane na pomoc innym poprzez troskę i gotowość do poświęcania własnych interesów na rzecz społecznie dobra¹³. Janina Kostkiewicz uważa, że „jednostka zachowuje się społecznie pozytywnie wtedy, gdy potrafi zrozumieć potrzeby, pragnienia albo cele drugiej osoby i zachowywać się tak, aby czynić im zadość”¹⁴, natomiast Wiesława Aue twierdzi, że osoba zachowująca się prospołecznie to: „osoba podejmująca jakieś działanie, poświęcająca swoją energię, uwagę, czas, gotowa poświęcić nawet dobra osobiste, na rzecz innej osoby, nie uwzględniając własnego interesu”¹⁵. Podobnie uważa David Bar-Tal, który podkreśla, że zachowania prospołeczne są to zachowania dobrowolnie wykonywane wobec drugiego człowieka dla przyniesienia mu korzyści,

⁹ D. Clarke, *Zachowania prospołeczne...*, dz. cyt., s. 12–13.

¹⁰ E. Potempska, G. Sobieska-Szostakiewicz, *Rozwój empatii i kompetencji społecznych. Program wychowawczo-terapeutyczny*, Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej, Warszawa 2003, s. 7.

¹¹ J. Różańska-Kowal, *Motywacja zachowań prospołecznych*, dz. cyt., s. 63.

¹² Tamże.

¹³ J. Śliwak, *Osobowość altruistyczna. Osobowościowe korelaty altruizmu. Psychologiczne badania empiryczne*, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 2001, s. 9.

¹⁴ J. Kostkiewicz [i in.], *Wychowanie – rodzina – społeczny rozwój osoby. Studia ze spotkań krakowsko-bratysławskich*, Wydawnictwo UJ, Kraków 2015, s. 131.

¹⁵ W. Aue, *Człowiek w środowisku. Podręcznik*, cz. 1, wSiP, Warszawa 2006, s. 57.

bez oczekiwania zewnętrznej nagrody¹⁶. Janusz Mariański za postawę prospołeczną uznaje „względnie trwałą gotowość jednostek do pozytywnych reakcji wobec innych ludzi lub dobra ogólnospołecznego”¹⁷. Janusz Grzelak również popiera takie rozumienie, ponieważ uważa, że są to działania, których bilans pozytywnych skutków osobistych i ponadosobistych jest korzystny dla obu stron, co w konsekwencji prowadzi do maksymalizacji interesu wspólnego bez oczekiwania na zewnętrzne wzmocnienie¹⁸. Autor zamiennie z działaniami prospołecznymi stosuje określenie *zachowania altruistyczne* w rozumieniu postaw, w których „pomagamy dla pożytku innych, a nie naszego własnego”¹⁹. Należy nadmienić, że „akt altruizmu ma dwie cechy: musi służyć dobru kogoś innego i musi wiązać się z potencjalnymi kosztami ze strony pomagającego”²⁰. Anna Graboś-Złotek twierdzi, że zachowania prospołeczne bądź altruistyczne są „niesieniem pomocy i wsparcia drugiemu człowiekowi, które są niezwykle potrzebne w wielu sytuacjach życiowych”²¹. Jerzy Karyłowski utożsamia pojęcie zachowań prospołecznych z *zachowaniem altruistycznym* – uważa te dwa pojęcia za tożsame i bardzo sobie bliskie²². Ewa Wysocka termin *zachowania prospołeczne* stosuje naprzemiennie nie tylko z *zachowaniami altruistycznymi*, lecz także ze *wsparciem społecznym*, *działaniami pomocnymi*, *dzieleniem się*²³. Dla Joanny Różańskiej-Kowal „altruizm jest rodzajem zachowania prospołecznego, które w trosce o dobro innych pomija korzyści działającego podmiotu (a nawet może go narazić na straty)”²⁴. Dorota Rutkowska i Anna Szuster zwracają uwagę na kolejny aspekt zachowań pro-

¹⁶ J. Śliwak, *Osobowość altruistyczna*, dz. cyt., s. 11.

¹⁷ J. Mariański, *Kryzys moralny czy transformacja wartości? Studium socjologiczne*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2001, s. 250.

¹⁸ J. Grzelak, *Motywacja w sytuacjach współzależności interesów*, [w:] D. Rutkowska, A. Szuster (red.), *O różnych obliczach altruizmu*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2008, s. 100.

¹⁹ D. Clarke, *Zachowania prospołeczne...*, dz. cyt., s. 16–17.

²⁰ Tamże, s. 17.

²¹ A. Graboś-Złotek, *Kształtowanie zachowań prospołecznych u dzieci i młodzieży*, [w:] T. Zbyrad, B. Krempa (red.), *Pomoc jako zachowanie prospołeczne*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2012, s. 382.

²² J. Śliwak, *Osobowość altruistyczna*, dz. cyt., s. 13.

²³ E. Wysocka, *Młodzież a religia. Społeczny wymiar religijności*, Wydawnictwo UŚ, Katowice 2000, s. 29.

²⁴ J. Różańska-Kowal, *Motywacja zachowań prospołecznych*, dz. cyt., s. 63.

społecznych, którym jest brak zewnętrznych korzyści w zamian za swoje działania. Autorki twierdzą, że nie są to działania bezinteresowne, a ich celem jest wzmacnianie wewnętrznych dóbr, czyli satysfakcji z udzielania pomocy oraz podwyższanie poczucia własnej wartości poprzez myślenie o sobie „jak o człowieku moralnym, pomocnym, wrażliwym na cudzą krzywdę i cierpienie”²⁵. Czyli działania te mogą, ale nie muszą, przynieść społecznikowi poczucie prywatnej krzywdy. Jerzy Karyłowski wskazuje powody, dla których sprawianie dobra innym może stać się celem wewnętrznym. Działaniem na rzecz innych, powiązaniem z „podwyższaniem poczucia wartości i będącego źródłem zadowolenia” nazwał motywacją endocentryczną²⁶. Niektórzy autorzy piszą tylko o ignorowaniu osobistych profitów. Przykładowo David Gyu Myers przedstawia altruizm jako „dbałość o cudze dobro, z pominięciem zabiegania o własny interes”²⁷. Inni zwracają uwagę na zdecydowanie osób do podejmowania tego typu działań. Katarzyna Olkowska utożsamia natomiast zachowania prospołeczne z wolontariatem, który nazywa „niezbędnym elementem współczesnego świata”, będącym jednym z najbardziej powszechnych przejawów zachowania prospołecznego²⁸. Wątek wolontariatu w kontekście prospołeczności rozwija także Katarzyna Braun, która wymienia jego główne cechy: bezpłatny charakter, dobrowolność i świadomość²⁹. Katarzyna Segiet dodaje, że wolontariusze to osoby wyróżniające się zachowaniami prospołecznymi, kierujące się różnymi motywacjami, na przykład altruistyczną³⁰.

Podsumowując – prospołeczność jest zjawiskiem powszechnym, występującym w codziennym życiu. Wrażliwość na potrzeby innych ludzi, inte-

²⁵ D. Rutkowska, A. Szuster, *O mechanizmach endo- i egzocentrycznej orientacji prospołecznej*, [w:] D. Rutkowska, A. Szuster (red.), *O różnych obliczach altruizmu*, dz. cyt., s. 157.

²⁶ J. Reykowski, *Motywacja, postawy prospołeczne...*, dz. cyt., s. 39.

²⁷ D. G. Myers, *Psychologia społeczna*, tłum. A. Bezwińska-Walerjan, Zysk i S-ka, Poznań 2003, s. 582.

²⁸ K. Olkowska, *Optymizm sprawczy i orientacje kontroli wśród wolontariuszy interesów*, [w:] D. Rutkowska, A. Szuster (red.), *O różnych obliczach altruizmu*, dz. cyt., s. 134.

²⁹ K. Braun, *Wolontariat – młodzież – wychowanie*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2012, s. 15.

³⁰ K. Segiet, *Znaczenie wolontariatu działającego na rzecz dzieci i młodzieży w różnych obszarach życia społecznego*, [w:] B. Kromolicka (red.), *Wolontariat w obszarze humanistycznych wyzwań opiekuńczych*, Wydawnictwo Edukacyjne „AkapiT”, Toruń 2005, s. 118–119.

ligencja emocjonalna oraz umiejętność analizy i oceny swoich możliwości, aby komuś pomóc, są ważnymi elementami podejmowania prospołecznych aktywności. Na budowanie zainteresowania działalnością prospołeczną wpływa oddziaływanie poszczególnych środowisk. W przedstawionych definicjach można dostrzec różnice w sposobach rozumienia pojęcia przez różnych autorów. Każdy z nich wskazał jednak wspólną cechę dla tego terminu – są to działania służące wsparciu osoby bądź grupy osób, mające na celu poprawę sytuacji poprzez przyniesienie korzystnych zmian.

Klasyfikacje zachowań prospołecznych

Reykowski dokonał wielu klasyfikacji czynności prospołecznych, w których uwzględnił odmienne aspekty wpływające na dane zjawisko. Pierwszą klasyfikacją jest podział ze względu na „*relację między tym, co w wyniku czynności osiąga sam podmiot, a co osiągają inni*”³¹, czyli na czynności altruistyczne, czynności pomocne oraz czynności kooperacyjne³². Do pierwszego rodzaju należą czynności koncentrujące się na tym, „aby kto inny [...] osiągnął korzyść, podczas gdy podmiot poświęca ważne dobro osobiste (majątek, zdrowie, życie, dobre imię)”³³. Tak rozumiany altruizm, nazywany przez innych autorów działaniem all(socjo)centrycznym, narzuca rezygnację, przeznaczenie bądź ofiarowanie swoich własności (na przykład pieniędzy) na rzecz dobra innych osób. Czasem wymaga wręcz narażenia własnego życia bądź sprawności fizycznej podczas udzielania pomocy (przykładowo w trakcie pożaru)³⁴. Drugim rodzajem czynności prospołecznych są czynności pomocne, które zorganizowane są „tak, aby kto inny odniósł korzyść, podczas gdy podmiot ponosi jedynie naturalne koszty czynności (poświęca czas, wysiłek)”³⁵. Do tego typu można zaliczyć na przykład koleżeńską pomoc w nauce, kiedy ktoś ofiarowuje swój czas i energię, dzie-

³¹ J. Reykowski, *Motywacja, postawy prospołeczne...*, dz. cyt., s. 27.

³² Tamże. Zob. też: J. Różańska-Kowal, *Motywacja zachowań prospołecznych*, dz. cyt., s. 64; A. Graboś-Złotek, *Kształtowanie zachowań prospołecznych...*, dz. cyt., s. 383.

³³ J. Reykowski, *Motywacja, postawy prospołeczne...*, dz. cyt., s. 27.

³⁴ Tamże; J. Różańska-Kowal, *Motywacja zachowań prospołecznych*, dz. cyt., s. 63.

³⁵ J. Reykowski, *Motywacja, postawy prospołeczne...*, dz. cyt., s. 27.

ki czemu inna osoba może poszerzyć swoje kompetencje i umiejętności. Z kolei czynności kooperacyjne przebiegają „tak, aby podmiot oraz inni odnosili korzyść lub nie ponosili strat”³⁶. Jest to rodzaj czynności, który polega na wzajemnym oddziaływaniu na siebie, aby każda ze stron miała z tego prywatny zysk bądź aby nie doszło do utraty jej osobistych dóbr.

W innej klasyfikacji zachowań prospołecznych Reykowski uwzględnił *czas trwania czynności* i wyróżnia czynności jednorazowe i krótkotrwałe, wymagające dłuższego nakładu pracy, powtarzające się kilkakrotnie, angażujące znaczną część życiowej działalności³⁷. Do działań jednorazowych i krótkotrwałych można zaliczyć pojedyncze sytuacje, które występują w życiu codziennym, na przykład przytrzymanie komuś drzwi, gdy niesie torby z zakupami, pomoc starszej osobie w wejściu do tramwaju bądź podanie chusteczki, gdy ktoś ma katar. Pozostałe czynności są bardziej wymagające (może nimi być opiekowanie się przewlekle chorymi, pomoc ubogim, praca na rzecz równouprawnienia prześladowanych)³⁸.

Autor dzieli także działalność prospołeczną w odniesieniu do *obiekту społecznego*, wobec którego podejmuje się czynności wspierające. Prospołeczność może być zatem ukierunkowana na konkretną osobę, zbiorowość, instytucję, a także ideę³⁹.

Normy społeczne to kolejna kategoria klasyfikacji zachowań prospołecznych. Clarke nazywa je wskazówkami społecznymi dotyczącymi zachowania⁴⁰ i wymienia trzy ich typy: a) normy wzajemności – sprawiające, że człowiek czuje moralny obowiązek pomocy osobom, które w przeszłości zaoferowały mu wsparcie; b) normy odpowiedzialności społecznej – polegające na pomocy osobom od nas zależnym oraz c) normy osobiste – nawiązujące do moralnego poczucia obowiązku pomocy innym.

Przytoczone klasyfikacje wskazują, że bez względu na sposób, w jaki analizuje się zachowania prospołeczne, ich główną ideą jest świadoma pomoc na rzecz innych. Autorzy uważają jednak, że „trudno wyznaczyć granicę pomiędzy tym, co jest, a co nie jest aktywnością prospołeczną, szczegól-

³⁶ Tamże.

³⁷ Tamże, s. 30.

³⁸ Tamże.

³⁹ Tamże, s. 28.

⁴⁰ D. Clarke, *Zachowania prospołeczne...*, dz. cyt., s. 39.

nie w tak skomplikowanej i heterogenicznej rzeczywistości, jaką są ludzkie społeczeństwa”⁴¹. Niewątpliwie najistotniejszym wyróżnikiem prospołeczności wydaje się motywacja do działań dla dobra drugiego człowieka.

Motywacja do działań prospołecznych

Na prawidłowy rozwój właściwych czynności prospołecznych wpływają odpowiednio wypracowane motywy działań. Aby można było mówić o takich zachowaniach, człowiek musi posiadać impulsy wewnętrzne, których fundamentem są wybrane orientacje prospołeczne. Karyłowski uważa, że istnieją dwa mechanizmy motywacji prospołecznej. Pierwszy z nich – endocentryczny – to pomaganie innym po to, aby poprawić swój nastrój, samoocenę, żeby czuć się lepiej z sobą samym. Zachowania prospołeczne endocentryczne polegają na zauważeniu niepożądanego stanu innej osoby, a następnie wzbudzeniu motywacji do pomocy powiązanej z oczekiwaniem dla siebie nagrody wewnętrznej. Natomiast motywacja egzocentryczna to pomaganie innym dla poprawy ich samopoczucia, szczególnie skoncentrowane na zaspokojeniu potrzeb drugiej osoby. Zachowania prospołeczne egzocentryczne, podobnie jak endocentryczne, polegają na zauważeniu niepożądanego stanu innej osoby, tym razem jednak wzbudzana jest motywacja powiązana z oczekiwaniem nagrody w postaci zmiany sytuacji tej osoby – z niepożądanego na pożądaną. Każdy z tych mechanizmów prowadzi do poprawy złej sytuacji osoby w potrzebie. Różnią się one jedynie tym, że osobie motywowanej endocentrycznie zależy na tym, aby to właśnie ona pomogła osobie potrzebującej, a w przypadku osoby motywowanej egzocentrycznie istotne jest tylko to, aby osoba potrzebująca uzyskała pomoc. Zdaniem Rutkowskiej i Szuster „u podstaw motywacji egzocentrycznej leży napięcie wzbudzone w strukturach poza-Ja”⁴², które wytwarza się jako konsekwencja zauważenia sytuacji, która odbiega od standardowych, prawidłowych form, oraz realnej oceny swoich możliwości pomocy. Prospołeczność polega w tym przy-

⁴¹ D. Rutkowska, A. Szuster, *O różnych obliczach altruizmu*, [w:] D. Rutkowska, A. Szuster (red.), *O różnych obliczach altruizmu*, dz. cyt., s. 13.

⁴² D. Rutkowska, A. Szuster, *O mechanizmach endo- i egzocentrycznej orientacji prospołecznej*, [w:] D. Rutkowska, A. Szuster (red.), *O różnych obliczach altruizmu*, dz. cyt., s. 158.

padku na tym, że pomagający nie angażuje się w celu osiągnięcia benefitów dla siebie, lecz całkowicie poświęca się dla poprawy sytuacji innych osób. Natomiast „u podstaw motywacji endocentrycznej leży napięcie wzbudzone w strukturze Ja”⁴³. W tym działaniu istnieje również przewidywanie skutków w postaci benefitów dla dawcy pomocy, ponieważ „działanie na rzecz Innego jest rezultatem dążenia do pozytywnych zmian w obrazie własnej osoby [...] bądź uniknięcia zmian negatywnych”⁴⁴. W takim ujęciu prospołeczność polega na pomocy innym ludziom dla lepszego myślenia o sobie samym lub niedopuszczenia wyrzutów sumienia czy poczucia wstydu⁴⁵. Reykowski powołuje się na motywację – zewnętrzną i wewnętrzną. Motywacja zewnętrzna sprawia, że jednostka działa na rzecz innej osoby, ponieważ spodziewa się wynagrodzenia za swoje wysiłki. Motywacja wewnętrzna z kolei dzieli się na specyficzną – kiedy następuje rzeczywiste usunięcie szkody lub realne przyczynienie się do powiększenia się czyjegoś dobra, oraz niespecyficzną – gdy pomaganie innym łączy się z „doświadczeniem przyjemności związanej z własną kompetencją albo [...] sposobem na wypełnienie wolnego czasu”⁴⁶. Zatem motywacja prospołeczna występuje wtedy, gdy jest to motywacja specyficzna⁴⁷. Według Segiet działania o charakterze prospołecznym inspirowane są różnymi motywacjami: altruistyczną, która jest „potrzebą dopełnienia wartości własnego życia bezinteresowną pomocą dla innych”; zadaniową, polegającą między innymi na neutralizacji niedostatku; ideologiczną, czyli przeżywaniem rodzinnym i religijnym; egoistyczną, która oznacza potrzeby: zdobywania nowych umiejętności, sprawdzania się, podwyższania poczucia własnej wartości, podnoszenia prestiżu; oraz afiliacyjną, czyli silną potrzebą kontaktu z osobami o podobnych poglądach⁴⁸.

Podsumowując – rozwinięta zdolność do decentracji, „a w konsekwencji rozwoju standardów poza-Ja, jest odrębność schematów Ja – Inni”⁴⁹. Umożliwia to wytworzenie odpowiednich mechanizmów motywacyjnych,

⁴³ Tamże.

⁴⁴ Tamże.

⁴⁵ Tamże.

⁴⁶ J. Różańska-Kowal, *Motywacja zachowań prospołecznych*, dz. cyt., s. 65.

⁴⁷ Tamże.

⁴⁸ K. Segiet, *Znaczenie wolontariatu działającego...*, dz. cyt., s. 118–119.

⁴⁹ A. Wojnarowska, *Wybrane uwarunkowania operowania standardami poza-Ja*, [w:] D. Rutkowska, A. Szuster (red.), *O różnych obliczach altruizmu*, dz. cyt., s. 191.

które są fundamentem aktywnych form czynności prospołecznych. Do pomocy innym kierują ludzi różne motywacje: altruistyczna, zadaniowa, ideologiczna, egoistyczna oraz afiliacyjna. Pierwsza z nich wiąże się z bezinteresowną chęcią niesienia pomocy innym, druga – ma podłoże w powinności zawodowej i polega na neutralizowaniu niedostatku, na trzecią wpływają religia lub wzorce, czwarta jest potrzebą podniesienia własnej samooceny, ostatnia ma związek z potrzebą kontaktu z innymi osobami, które czują i myślą podobnie.

Uwarunkowania rozwoju zachowań prospołecznych

Człowiek rozwija się całe życie. Zmienia poglądy, modyfikuje hierarchię swoich norm i wartości, wyznacza nowe cele, podejmuje wyzwania i doświadcza zmiennych sytuacji. Na prawidłowy rozwój zachowań prospołecznych wpływa wiele czynników. Najczęściej wymienia się: czynniki ewolucyjno-genetyczne, czynniki społeczne, czynniki sytuacyjne oraz czynniki indywidualne⁵⁰.

Czynniki ewolucyjno-genetyczne obejmują „teorię doboru krewniaczego [...] i koncepcję determinizmu genetycznego”⁵¹. Zgodnie z nimi zaznacza się, że pomoc krewnym może być zdeterminowana chęcią intensyfikacji szansy przekazania dziedziczonych cech, a w myśl koncepcji determinizmu genetycznego „dobieramy się w pary i pomagamy tym osobom, które są do nas genetycznie podobne”⁵².

Czynniki społeczne są oparte na teorii społecznego uczenia się, teoriach norm oraz teorii wymiany społecznej⁵³. Dobry przykład, pochwały, utożsamianie się z pozytywnymi normami społecznymi są środkami, które wpływają na prawidłowy rozwój zachowań prospołecznych.

Znaczenie czynników sytuacyjnych ocenia się poprzez wpływ prawidłowej „analizy sytuacji pod kątem spostrzeżenia jej, interpretacji jako sytuacji kryzysowej oraz wzięcia na siebie odpowiedzialności i oceny wła-

⁵⁰ J. Różańska-Kowal, *Motywacja zachowań prospołecznych*, dz. cyt., s. 65.

⁵¹ Tamże.

⁵² Tamże.

⁵³ Tamże, s. 66.

snych możliwości udzielenia pomocy⁵⁴. Są one podstawą do prawidłowego zrozumienia perspektywy danego problemu oraz stworzenia właściwych kierunków działań prospołecznych mających na celu pomoc w sytuacjach, za które człowiek staje się odpowiedzialny.

Czynniki indywidualne determinują każde zachowanie człowieka. Prospołeczność jest związana z osobowością człowieka. „Główną cechą osobowości prospołecznej jest empatia określona jako zdolność do przyjmowania perspektywy drugiej osoby oraz umiejętność współczucia i współodczuwania⁵⁵. Jeżeli człowiek nie posiada takich predyspozycji, nie jest w stanie prawidłowo interpretować sytuacji innych osób, w wyniku czego próby podejmowania działań prospołecznych mogą nie przynieść zamierzonych efektów. Innym czynnikiem indywidualnym jest płeć. Można zauważyć, że „mężczyźni są bardziej skłonni do pomocy w sytuacjach ekstremalnych [...], a pomocy udzielanej przez kobiety towarzyszy częściej tworzenie długotrwałej relacji pomagania⁵⁶”.

Według Reykowskiego warunkami kształtowania się postaw prospołecznych u dzieci są: postawy rodziców pełne czułości, egzekwowanie wymagań, indukcja, czyli wskazywanie dziecku konsekwencji jego zachowania względem innych osób, modelowanie oraz nadawanie dziecku odpowiedzialności za dobra, które nie są osobiste, lecz wspólne⁵⁷.

Jednym z głównych determinantów zachowań prospołecznych jest empatia – również ta, która rozwinęła się u dzieci w młodszym wieku szkolnym. Dzieci w wieku siedmiu lat zaczynają widzieć i rozumieć związki pomiędzy uczuciami swoimi a innych osób, stają się także skłonne do refleksji nad nimi⁵⁸. W ósmym lub dziewiątym roku życia zazwyczaj już wiedzą, że to samo wydarzenie może wywołać różne, często zupełnie przeciwne, reakcje emocjonalne u innych osób⁵⁹. W okresie dojrzewania dostrzegają także różnice między uczuciami jednej osoby w danej sytuacji a tym, jak może czuć się w niej większość ludzi⁶⁰.

⁵⁴ Tamże.

⁵⁵ Tamże.

⁵⁶ Tamże.

⁵⁷ Tamże, s. 69.

⁵⁸ Tamże, s. 68–69.

⁵⁹ Tamże, s. 69.

⁶⁰ Tamże.

Podsumowując – każdy z wymienionych czynników ma znaczenie dla rozwoju zachowań prospołecznych. Ze względu na ich szerokie rozumienie poszczególne uwarunkowania mogą mniej lub bardziej decydować o przejawianiu takiej aktywności.

Możliwości rozwijania prospołeczności w rodzinie

Na prawidłowy rozwój jednostki wpływa wiele środowisk, z którymi ma ona styczność w swoim życiu. Wincenty Okoń definiuje środowisko jako przestrzeń, „w której społeczeństwo realizuje różne formy działalności, tworząc w ten sposób warunki własnego życia oraz zaspokajania materialnych i duchowych potrzeb”⁶¹. Człowiek przez całe życie rozwija swoje relacje z innymi ludźmi i jest obecny w wielu środowiskach, które kierują się określonymi zasadami i normami. Tadeusz Pilch i Danuta Lalak twierdzą, że środowisko to zbiór systemów, które wpływają na człowieka rozwijająco i dzięki temu kształtują jego osobowość i działalność⁶². Z kolei Krystyna Ferenz i Krzysztof Zajdel uważają, że

każda działalność ma swoje miejsce w jakiejś rzeczywistości społecznej, która jest dla niej stymulatorem. Tym samym aktywność będzie miała charakter działalności pożądanego społecznie lub odbywającej się wbrew jej oczekiwaniom. Pierwsza kształtować będzie postawę prospołeczną, dążącą do uspołecznienia jednostki zgodnie z zasadami i normami obowiązującymi w danej społeczności, traktując ją jako przystosowaną społecznie⁶³.

Wśród środowisk najbardziej znaczących dla rozwoju postaw prospołecznych dzieci i młodzieży wyróżnia się przede wszystkim rodzinę. Ważny udział w rozwijaniu zachowań prospołecznych mają też różnego rodzaju

⁶¹ W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2001, s. 393.

⁶² D. Lalak, T. Pilch, *Środowisko*, [w:] D. Lalak, T. Pilch (red.), *Elementarne pojęcia pedagogiki społecznej i pracy socjalnej*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 1999, s. 297–298.

⁶³ F. Ferenz, K. Zajdel, *Dorastanie w małych miastach*, Oficyna Wydawnicza Atut, Wrocław 2012, s. 65.

grupy – zarówno instytucjonalne (szkoła), jak i nieformalne (wspólnoty religijne, środowisko lokalne, a także przestrzeń wirtualna).

Rodzina jako wzorzec prospołeczności

Pierwszym środowiskiem, w którym można zaszczerpić w dzieciach i dorastającej młodzieży skłonność do działań społecznych, jest rodzina. Wojciech Bołoz podkreśla, że rodzina najskuteczniej realizuje swoją rolę spośród wszystkich podmiotów zajmujących się uspołecznianiem dzieci⁶⁴, a Grażyna Rudkowska uważa, że „rodzina stanowi podstawowy kontent rozwojowy jednostki”⁶⁵. Na tej podstawie można wysnuć wniosek o istnieniu dużego prawdopodobieństwa, że dzięki prawidłowemu oddziaływaniu rodziców i opiekunów można zainteresować dziecko zachowaniami prospołecznymi.

Podstawową wartością w rodzinie są „bezpośrednie, czułe i opiekuńcze postawy [...], dostarczanie wzorów opiekuńczych i pomocowych postaw wobec innych”⁶⁶. Zgodnie z teorią społecznego uczenia się „zachowania prospołeczne są wyuczone tak samo, jak każde inne zachowanie”⁶⁷. Istnieją trzy sposoby pozwalające na ich osiągnięcie: „1. gdy rodzice i inne osoby chwala zachowania prospołeczne; 2. gdy rodzice stanowią przykład, sami zachowując się prospołecznie; 3. gdy dzieci mogą obserwować inne osoby – modele roli – zachowujące się prospołecznie”⁶⁸. Jeżeli dzieci i młodzież mają styczność z zachowaniami prospołecznymi wśród swoich najbliższych, łatwiej jest im się z nimi utożsamić. Dlatego zdecydowanie większe zaangażowanie w bezinteresowną pomoc innym wykazują dzieci, których rodzice są aktywnymi działaczami społecznymi, religijnymi oraz politycznymi. Kolejną metodą wychowawczą, która przynosi pozytywne skutki, jest „wskazywanie dziecku na konsekwencje,

⁶⁴ W. Bołoz, *Promocja osoby w rodzinie*, Wydawnictwo Akademii Teologii Katolickiej, Warszawa 1998, s. 183.

⁶⁵ G. Rudkowska, *Rodzice w percepcji dzieci*, [w:] J. Wilk (red.), *Społeczna troska o dziecko w XX wieku*, Katedra Pedagogiki Rodziny KUL, Lublin 2003, s. 377.

⁶⁶ K. Braun, *Wolontariat – młodzież – wychowanie*, dz. cyt., s. 108.

⁶⁷ D. Clarke, *Zachowania prospołeczne...*, dz. cyt., s. 32.

⁶⁸ Tamże.

jakie jego zachowanie przynosi innym (metoda »indukcji«)⁶⁹. Dzięki jej stosowaniu dziecko ma okazję zauważenia skutków danego działania oraz zwrócenia przy tym uwagi na potrzeby i uczucia innych ludzi. Indukcja zapewnia też rozwijanie zdolności dostrzegania cudzego dobra i ceniения go⁷⁰. Konsekwencje zachowań, według badań Ervina Stauba, mogą być dla otoczenia zarówno pozytywne, jak i negatywne⁷¹. W przypadku indukcji pozytywnej mówi się o korzystnych skutkach zachowania i emocjach z niego wynikających, na przykład radości, zadowoleniu, zachwycie. Indukcja negatywna pociąga za sobą niekorzystne konsekwencje i szkody, jakie ktoś ponosi w wyniku zachowania dziecka. Dla przykładu: rodzic może poinformować dziecko, że jeśli wesprze świąteczną akcję żywności, wówczas osoby z biednych rodzin otrzymają produkty, z których będą mogły przygotować wigilijne potrawy. Może przy tym dodać, że dzięki temu członkowie tych rodzin będą mogli spędzić święta według tradycji, co sprawi im dużo radości. W przypadku indukcji negatywnej przykładem może być pomoc starszej kobiecie przy wysiadaniu z tramwaju. Jeśli dziecko przejdzie obojętnie i nie udzieli pomocy, kobieta może ulec wypadkowi, co spowoduje uszczerbek na jej zdrowiu. Podobny wpływ na rozwijanie zachowań prospołecznych ma zlecenie dzieciom i młodzieży zadań. „Wielką rolę w powstawaniu zachowań prospołecznych ma doświadczenie odpowiedzialności za jakieś dobro »pozaosobiste«⁷². Autorzy uważają, że zadania pozwalają dziecku doświadczyć odpowiedzialności oraz wpływają na wystąpienie pozytywnych zmian w jego zachowaniu, również w zakresie prospołeczności⁷³. Atmosfera i stosunek członków rodziny to kolejny czynnik sprzyjający wykształceniu w dziecku postaw prospołecznych. Marta Wyszynska wskazuje, że znacznie częściej osoby pochodzące z domów, w których panują serdeczne stosunki, wykazują skłonności prospołeczne w porównaniu z osobami wychowanymi w atmosferze lęku i wrogości. Wyszynska podaje również, że dobór odpowiednich technik oddziaływań przez rodziców ma wpływ na wykształcenie się

⁶⁹ K. Braun, *Wolontariat – młodzież – wychowanie*, dz. cyt., s. 108.

⁷⁰ Tamże.

⁷¹ Tamże.

⁷² Tamże.

⁷³ A. Graboś-Złotek, *Kształtowanie zachowań prospołecznych...*, dz. cyt., s. 388.

skłonności altruistycznych. Stosowanie perswazji oraz odrzucenie agresji werbalnej i kar cielesnych wpływają korzystnie na ten proces⁷⁴. Przedstawione stanowiska podziela także Braun. Autorka powołuje się przy tym na silne relacje członków rodziny, atmosferę otwartości, życzliwości i zaufania, które wpływają na skuteczniejsze przyswajanie wzorów prezentowanych przez osoby znaczące dla dziecka. Edmund Leszczuk podaje, że „w prawidłowo funkcjonującej rodzinie dziecko uczy się współdziałania z innymi [...] przyswaja sobie zespół określonych wartości”⁷⁵. Badacz – podobnie jak Piotr Poręba – uważa, że budowanie pozytywnego stosunku wobec innych ludzi następuje poprzez zaspokojenie w dzieciach i młodzieży podstawowych potrzeb naturalnych i psychicznych, którymi są miłość, bezpieczeństwo, przynależność, szacunek oraz godność. Według autorów tak zwany klimat rodzinny staje się głównym czynnikiem wykształcania w dzieciach postaw altruizmu, życzliwości i sympatii, który pozwala na świadomą internalizację wartości uznawanych przez rodzinę⁷⁶. Skuteczne rozwijanie zachowań prospołecznych dzieci i młodzieży jest połączeniem opiekuńczej postawy rodziców z dostarczaniem przez nich prospołecznych wzorców. Wpływ obu tych czynników wywołuje u dzieci i młodzieży poczucie bezpieczeństwa, pozytywny stosunek do innych ludzi oraz dostarcza prawidłowych wzorów postaw opiekuńczych wobec innych.

Podsumowując – rodzina to podstawowe i najważniejsze środowisko, które dostarcza dzieciom wzorów zachowań i norm życia społecznego. Rodzice oddziałują na dziecko poprzez swój stosunek do niego i atmosferę, jaka panuje w domu. Najbliższe otoczenie dziecka realnie wpływa na kodeks zasad, którymi będzie się ono kierować w relacjach społecznych. Dom rodzinny jest dla niego miejscem, w którym może po raz pierwszy zaszcześcić w sobie skłonności do zachowań prospołecznych.

⁷⁴ M. Wysznińska, *Źródła i motywy zachowań prospołecznych*, [w:] P. Bury, D. Czajkowska-Ziobrowska (red.), *Edukacja bez granic – mimo barier. 1. Przestrzeń tworzenia*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa, Poznań 2008, s. 208.

⁷⁵ E. Leszczuk, *Wychowanie prospołeczne*, [w:] F. Adamski (red.), *Wychowanie w rodzinie chrześcijańskiej*, Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy, Kraków 1982, s. 303. Cyt. za: K. Braun, *Wolontariat – młodzież – wychowanie*, dz. cyt., s. 111.

⁷⁶ K. Braun, *Wolontariat – młodzież – wychowanie*, dz. cyt., s. 111–112.

Prospołeczność religijna w rodzinie

Kolejnym kręgiem, w którym dochodzi do rozwoju postaw prospołecznych, jest środowisko Kościoła oraz grup i wspólnot religijnych przy nim funkcjonujących. W Polsce w ramach działalności Kościoła katolickiego, obejmującego swoim zasięgiem największą wspólnotę wiernych, w tym także młodych, można się spotkać z dwoma rodzajami wolontariatu – chrześcijańskim oraz apostołskim. Wolontariat chrześcijański inspirowany jest Ewangelią. Jest on tak bardzo popularny, że nawet osoby spoza Kościoła wskazują inspirację religijną jako jedną z przyczyn swojego zaangażowania⁷⁷. O charakterze apostołskim mowa natomiast wtedy, kiedy środowisko kościelne samodzielnie organizuje grupy wolontariuszy. O powołaniu osób świeckich w Kościele wielokrotnie wspominał polski papież, święty Jan Paweł II, który za misję wolontariuszy uważał pomoc osobom „najbardziej potrzebującym i zapomnianym przez struktury opieki społecznej”⁷⁸. Mariański zauważa, że chrześcijaństwo, tak jak inne znaczące religie świata, swoją miłością przewyciężają ludzki egoizm poprzez kierowanie się w swoim postępowaniu wyłącznie dobrem innych. W opinii autora istnieje etyczny nakaz bezinteresownego działania na rzecz drugiej osoby i walki z egoizmem⁷⁹. Najbardziej znaną organizacją charytatywną istniejącą przy Kościele jest Caritas. Choć ta organizacja działa na szeroką skalę, wciąż pojawia się problem z pozyskaniem młodych wolontariuszy (większość z nich stanowią emeryci i osoby w wieku przedemerytalnym). Aby zaangażować młodzież, utworzono szkolne oraz akademickie koła Caritas, skierowane do uczniów wszystkich typów szkół oraz studentów⁸⁰. Inną formą działalności prospołecznej w parafiach są oratoria i centra rozwoju aktywności dzieci oraz młodzieży, których zadaniem jest kształtowanie zachowań altru-

⁷⁷ Tamże, s. 117.

⁷⁸ Jan Paweł II, *Christifideles laici*, [w:] *Adhortacje Ojca św. Jana Pawła II*, t. 1, Wydawnictwo św. Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, „M”, Kraków 1996, 41. Cyt. za: K. Braun, *Wolontariat – młodzież – wychowanie*, dz. cyt., s. 118.

⁷⁹ J. Mariański, *Młodzież między tradycją a ponowoczesnością. Wartości moralne w świadomości maturzystów*, Wydawnictwo KUL, Lublin 1995, s. 252.

⁸⁰ Z. Sobolewski, *Zostań wolontariuszem Caritas*, Fundacja „Pro Caritate”, Warszawa 2008, s. 6.

istycznych i prozdrowotnych młodych ludzi, a także rozwijanie wrażliwości i ciekawości, które drzemią w każdym dziecku.

Również w innych grupach wyznaniowych można dostrzec przestrzeń do czynów dobroczynnych na rzecz drugiego człowieka. W islamie *zakat*, czyli jałmużna, obliguje wyznawców do oddania „2,5% swoich dochodów rocznych na rzecz biednych i potrzebujących”⁸¹. Poprzez jałmużnę oczyszcza się wiernych „z chciwości i skąpstwa [...] albo zdobytego majątku, który może być obciążony grzechem”⁸². Podobnie w judaizmie funkcjonuje zobowiązanie do wsparcia i pomocy ubogim, między innymi poprzez oddawanie jednej dziesiątej swoich dochodów, a w okresach świątecznych – ugoszczenia ubogich w domach zamożnych wiernych lub przesłanie potrzebującym niezbędnych podarunków⁸³.

Podsumowując – wartości religijne to ważny aspekt w tworzeniu postaw prospołecznych wśród dzieci i młodzieży. Przynależność rodziny do kościoła, a także do grup religijnych – zarówno dominującego w Polsce wyznania, jak i tych będących w mniejszości – bez wątpienia może zainspirować dzieci i młodzież do bezinteresownego wsparcia potrzebujących.

Prospołeczność wirtualna w rodzinie

Internet i rzeczywistość wirtualna według wielu autorów posiada potencjał sprzyjający rozwojowi postaw prospołecznych u dzieci i adolescentów. Impulsem do szukania pomocy w sieci może być „znieczulica” w realnym świecie. W cyberprzestrzeni pytania (najczęściej zadawane na tematycznych forach) rzadko zostają bez odpowiedzi⁸⁴. Kontakty wirtualne cechuje

⁸¹ R. Berger, *Islam w Polsce*, Stowarzyszenie Jedności Muzułmańskiej, Warszawa 2011, s. 23.

⁸² A. Kuriata, K. Sadowa, *Podstawy ideologiczne islamu – filary wiary. Zakres tematyki*, [w:] M. Sadowski (red.), *Acta Erasmiiana. Varia II*, Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii UW, Wrocław 2015, s. 195.

⁸³ M. Płazowska, *Dzień powszedni*, [w:] M. Płazowska (red.), *Co każdy powinien wiedzieć o judaizmie*, WAM, Kraków 2007, s. 77.

⁸⁴ A. Królikowska, *Pomocna dłoń w cyberprzestrzeni. Poszukiwanie pomocy i formy jej udzielania w Internecie*, [w:] D. Batorski, M. Marody, A. Nowak (red.), *Společna przestrzeń Internetu*, Wydawnictwo Szkoły Wyższej Psychologii Społecznej, „Academica”, Warszawa 2006, s. 164.

także duża anonimowość, która ułatwia poruszanie wątków wstydlivych i trudnych do podjęcia w bezpośredniej rozmowie. Justyna Maciaszek używa terminu *samopomoc* w odniesieniu do zachowań prospołecznych w internecie⁸⁵. Poprzez działalność samopomocową współcześnie rozumie się dążenie do pewnej zmiany społecznej, rozwiązującej konkretny problem, wzmacnianie wewnętrzne jednostek, pomagające w samodzielnym zwalczaniu bieżących problemów, a także wsparcie psychologiczne dzięki wymianie doświadczeń oraz zaspokojenie potrzeby przynależności do grupy⁸⁶. Internetowe grupy wsparcia to główny element samopomocy w sieci, który spełnia kryteria zaliczające ten rodzaj działalności do zachowań prospołecznych. Porady i wsparcie udzielane podczas wirtualnych rozmów internautów wynikają z bezinteresowności i dobrowolności, a ich celem jest przyniesienie korzyści osobie znajdującej się po drugiej stronie monitora. Istnieje podział grup pomocowych, który – choć powstał z myślą o realnych organizacjach – odnajduje swoje odniesienie w wirtualnym świecie. Można zaliczyć do nich: organizacje zrzeszające ludzi dotkniętych naznaczeniem społecznym jako osoby odbiegające od normy; organizacje skupiające osoby związane z ludźmi naznaczonymi społecznie; organizacje zrzeszające ludzi związanych z izolacją społeczną; organizacje wspierające mniejszości religijne i etniczne, walczące z dyskryminacją i promujące własną kulturę oraz organizacje przyczyniające się do rozwiązywania lokalnych problemów⁸⁷. Wymienione grupy mają swoje odpowiedniki na stronach internetowych wśród osób skupionych wokół danego problemu, na przykład pomocy dla osób cierpiących na zaburzenia łaknienia, rodzin i bliskich alkoholików, zakażonych wirusem HIV, samotnych rodziców, a także na forach internetowych, na przykład dla rodziców dzieci cierpiących na choroby rzadkie.

Rodziny niejednokrotnie obserwują także internetowe kampanie społeczne. Braun zwraca uwagę na fakt, że w akcje charytatywne promowane w sieci angażuje się znane osobowości ze świata mediów, które

⁸⁵ J. Maciaszek, *Masz problem – wygoogluj pomoc. Wprowadzenie do problematyki wirtualnych grup wsparcia*, [w:] T. Zbyrad, B. Krempa (red.), *Pomoc jako zachowanie prospołeczne*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2012, s. 448.

⁸⁶ Tamże, s. 450.

⁸⁷ Tamże, s. 451–452.

przez dzieci i młodzież są lubiane czy nawet podziwiane⁸⁸. Popularność zyskują akcje prozwierzęce, typu „Karmimy Psiaki”, „Pusta miska”, które mają na celu wyeliminowanie bezdomności zwierząt czy dokarmianie ich, a także kampanie wskazujące na problemy ludzi, na przykład program Polskiej Akcji Humanitarnej „Pajacyk”, którego idea jest pomoc niedożywionym dzieciom. Wszystkie te działalności łączy wspólny cel: próba wsparcia istot zmagających się z problemami. Można je okazać poprzez emocjonalne współodczuwanie, zaangażowanie w rozwiązanie problemu czy po prostu kliknięcia, dzięki którym organizacje zbierają pieniądze na szczytny cel. Czas, który dzieci i młodzież spędzają w sieci, wzrasta dynamicznie, dlatego warto inwestować w akcje prospołeczne w mediach, które – jak twierdzi Dorota Bis – „kreują określony typ obyczajowości”⁸⁹. Rzeczywistość wirtualna daje wiele możliwości do rozwijania zachowań prospołecznych, między innymi poprzez udzielanie porad, tłumaczenie dokumentów, tworzenie grup wsparcia, koordynowanie kampanii online, wspieranie organizacji i stowarzyszeń, organizowanie zbiórek pieniężnych oraz prowadzenie internetowych kursów.

Młodzież najczęściej surfuje po stronach internetowych samodzielnie lub z grupą znajomych (także wirtualną, społecznościową). Jednakże to najczęściej rodzice wprowadzają swoje dzieci w świat internetu, chociażby poprzez nabycie odpowiedniego sprzętu i oprogramowania. Jeżeli rodzic jest biegły w poruszaniu się w sieci, może zachęcić swoje potomstwo do udziału w akcjach społecznych. W wielu domach są także seniorzy, którzy mają więcej czasu od rodziców i coraz częściej biegle posługują się nowoczesnymi technologiami. Jak pisze Ewa Jurczyk-Romanowska, motywuje ich do tego skuteczność podejmowanych działań, zaspokojenie własnych potrzeb oraz samowiedza i samoocena w relacji do zadań edukacyjnych. Co ważniejsze, dla oceny efektów podjętych działań istotne są środowisko społeczne, uznanie rodziny, zdumienie wnuków czy chęć naśladowania przez rówieśników⁹⁰. Babcia czy dziadek mogą być zatem dla dzieci

⁸⁸ K. Braun, *Wolontariat – młodzież – wychowanie*, dz. cyt., s. 120.

⁸⁹ D. Bis, *Wpływ mediów na młodość*, [w:] A. Rynio, K. Stępień (red.), *Bogactwo młodości wyzwaniem dla wychowawców XXI wieku*, Fundacja „Servire Veritati” Instytut Edukacji Narodowej, KUL, Lublin 2010, s. 115.

⁹⁰ E. Jurczyk-Romanowska, *Motywacje, oczekiwania i postulaty towarzyszące seniorom*

i młodzieży nie tylko partnerami do surfowania po internecie, lecz także przewodnikami w poszukiwaniu stron z prośbą o wsparcie.

Podsumowanie

Prospołeczność to zjawisko towarzyszące człowiekowi w codziennym życiu. Można wymienić wiele jej definicji i określić ją na różne sposoby (jako wolontariat, altruizm, dobroczynność, filantropia). Na podejmowanie działań prospołecznych wpływają odmienne motywacje. Zachowany jest przy tym jednak cel główny, którym jest bezinteresowna pomoc drugiemu człowiekowi – wynikająca z uwrażliwienia na jego potrzeby. Działalność prospołeczną rozwija się w młodym człowieku w każdym środowisku, w którym on żyje: w domu rodzinnym, w którym początkowo się socjalizuje, w szkole, w której dorasta w otoczeniu rówieśników i nauczycieli, w duchu wyznawanych wartości we wspólnotach i zgromadzeniach religijnych, a także w przestrzeni internetowej. Szczególne znaczenie w kształtowaniu i rozwijaniu prospołeczności ma rodzina. Rodzice i dziadkowie mogą służyć jako wzorzec zachowań w społecznej codzienności, wprowadzać swoje dzieci i wnuki w działania umotywowane religijnie we wspólnotach przykościelnych, a także wspólnie z nimi odkrywać pomaganie innym przez aktywność w internecie.

Bibliografia

- Aue W., *Człowiek w środowisku. Podręcznik*, cz. 1, WSiP, Warszawa 2006.
- Berger R., *Islam w Polsce*, Stowarzyszenie Jedności Muzułmańskiej, Warszawa 2011.
- Bis D., *Wpływ mediów na młodość*, [w:] A. Rynio, K. Stępień (red.), *Bogactwo młodości wyzwaniem dla wychowawców XXI wieku*, Fundacja „Servire Veritati” Instytut Edukacji Narodowej, KUL, Lublin 2010.
- Bołoz W., *Promocja osoby w rodzinie*, Wydawnictwo Akademii Teologii Katolickiej, Warszawa 1998.
- Braun K., *Wolontariat – młodzież – wychowanie*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2012.
- Clarke D., *Zachowania prospołeczne i antyspołeczne*, tłum. M. Bianga, GWP, Gdańsk 2005.

w podjętej edukacji informatycznej, [w:] E. Jurczyk-Romanowska (red.), *Trzecia zmiana. Andragogiczne rozważania na temat projektu @ktywny Senior*, Dolnośląski Ośrodek Polityki Społecznej, Wydawnictwo Naukowe ITE, Wrocław – Radom 2012, s. 81–82.

- Ferenz K., Zajdel K., *Dorastanie w małych miastach*, Oficyna Wydawnicza Atut, Wrocław 2012.
- Graboś-Złotek A., *Kształtowanie zachowań prospołecznych u dzieci i młodzieży*, [w:] T. Zbyrad, B. Krempa (red.), *Pomoc jako zachowanie prospołeczne*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2012.
- Grzelak J., *Motywacja w sytuacjach współzależności interesów*, [w:] D. Rutkowska, A. Szuster (red.), *O różnych obliczach altruizmu*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2008.
- Jan Paweł II, *Christifideles laici*, [w:] *Adhortacje Ojca św. Jana Pawła II*, t. 1, Wydawnictwo św. Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, „M”, Kraków 1996.
- Jurczyk-Romanowska E., *Motywacje, oczekiwania i postulaty towarzyszące seniorom w podjętej edukacji informatycznej*, [w:] E. Jurczyk-Romanowska (red.), *Trzecia zmiana. Andragogiczne rozważania na temat projektu @ktywny Senior*, Dolnośląski Ośrodek Polityki Społecznej, Wydawnictwo Naukowe ITE, Wrocław – Radom 2012.
- Kostkiewicz J. [i in.], *Wychowanie – rodzina – społeczny rozwój osoby. Studia ze spotkań krakowsko-bratysławskich*, Wydawnictwo UJ, Kraków 2015.
- Królikowska A., *Pomocna dłoń w cyberprzestrzeni. Poszukiwanie pomocy i formy jej udzielania w Internecie*, [w:] D. Batorski, M. Marody, A. Nowak (red.), *Społeczna przestrzeń Internetu*, Wydawnictwo Szkoły Wyższej Psychologii Społecznej, „Academica”, Warszawa 2006.
- Kuriata A., Sadowa K., *Podstawy ideologiczne islamu – filary wiary. Zakres tematyki*, [w:] M. Sadowski (red.), *Acta Erasmiana. Varia II*, Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii UWr, Wrocław 2015.
- Lalak D., Pilch T., *Środowisko*, [w:] D. Lalak, T. Pilch (red.), *Elementarne pojęcia pedagogiki społecznej i pracy socjalnej*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 1999.
- Leszczuk E., *Wychowanie prospołeczne*, [w:] F. Adamski (red.), *Wychowanie w rodzinie chrześcijańskiej*, Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy, Kraków 1982.
- Maciaszek J., *Masz problem – wygoogluj pomoc. Wprowadzenie do problematyki wirtualnych grup wsparcia*, [w:] T. Zbyrad, B. Krempa (red.), *Pomoc jako zachowanie prospołeczne*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2012.
- Mariański J., *Kryzys moralny czy transformacja wartości? Studium socjologiczne*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2001.
- Mariański J., *Młodzież między tradycją a ponowoczesnością. Wartości moralne w świadomości maturzystów*, Wydawnictwo KUL, Lublin 1995.
- Maruyama G., Fraser S. C., Miller N., *Personal responsibility and altruism in children*, „Journal of Personality and Social Psychology” 1982, vol. 42, nr 4.
- Mianowska E., *Strategie społecznego uczestnictwa młodzieży*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2008.
- Milerski B., Śliwerski B. (red.), *Zachowania prospołeczne*, [w:] *Pedagogika*, PWN, Warszawa 2000.
- Myers D. G., *Psychologia społeczna*, tłum. A. Bezwińska-Walerjan, Zysk i S-ka, Poznań 2003.
- Olkowska K., *Optymizm sprawczy i orientacje kontroli wśród wolontariuszy interesów*, [w:] D. Rutkowska, A. Szuster (red.), *O różnych obliczach altruizmu*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2008.

- Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2001.
- Płazowska M., *Dzień powszedni*, [w:] M. Płazowska (red.), *Co każdy powinien wiedzieć o judaizmie*, WAM, Kraków 2007.
- Potempska E., Sobieska-Szostakiewicz G., *Rozwój empatii i kompetencji społecznych. Program wychowawczo-terapeutyczny*, Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej, Warszawa 2003.
- Reykowski J., *Motywacja, postawy prospołeczne a osobowość*, PWN, Warszawa 1986.
- Różańska-Kowal J., *Motywacja zachowań prospołecznych i antyspołecznych nieletnich*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2010.
- Rudkowska G., *Rodzice w percepcji dzieci*, [w:] J. Wilk (red.), *Społeczna troska o dziecko w XX wieku*, Katedra Pedagogiki Rodziny KUL, Lublin 2003.
- Rutkowska D., Szuster A., *O mechanizmach endo- i egzocentrycznej orientacji prospołecznej*, [w:] D. Rutkowska, A. Szuster (red.), *O różnych obliczach altruizmu*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2008.
- Rutkowska D., Szuster A., *O różnych obliczach altruizmu*, [w:] D. Rutkowska, A. Szuster (red.), *O różnych obliczach altruizmu*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2008.
- Segiet K., *Znaczenie wolontariatu działającego na rzecz dzieci i młodzieży w różnych obszarach życia społecznego*, [w:] B. Kromolicka (red.), *Wolontariat w obszarze humanistycznych wyzwań opiekuńczych*, Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit”, Toruń 2005.
- Sobolewski Z., *Zostań wolontariuszem Caritas*, Fundacja „Pro Caritate”, Warszawa 2008.
- Śliwak J., *Osobowość altruistyczna*, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 2001.
- Wojnarowska A., *Wybrane uwarunkowania operowania standardami poza-Ja*, [w:] D. Rutkowska, A. Szuster (red.), *O różnych obliczach altruizmu*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2008.
- Wysocka E., *Młodzież a religia. Społeczny wymiar religijności*, Wydawnictwo UŚ, Katowice 2000.
- Wyszyńska M., *Źródła i motywy zachowań prospołecznych*, [w:] P. Bury, D. Czajkowska-Ziobrowska (red.), *Edukacja bez granic – mimo barier. 1. Przestrzeń tworzenia*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa, Poznań 2008.